

УДК 351.82

В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент,
Чернігівський державний технологічний університет

ОЦІНКА РОЛІ ТА МІСЦЯ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Визначено якість функціонування інституцій як головний показник конкурентоспроможності України. Обґрунтовано сутність конкурентоспроможності країни як здатності набувати високого конкурентного статусу у міжнародних економічних відносинах.

Quality of functioning of institute is certain as main index of competitiveness of Ukraine. Essence of competitiveness of country is grounded how ability must acquire high competition status in the international economic relations.

Ключові слова: конкурентоспроможність, макроекономічний фактор, світове господарство, стадія розвитку, умови функціонування.

ВСТУП

Значимість макроекономічних факторів для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки зумовлена тим, що саме на цьому рівні визначаються умови функціонування всієї господарської системи держави і тут створюються передумови для реалізації ефективних стратегій економічного розвитку, а також адекватної податково-бюджетної, грошово-кредитної, промислової, зовнішньоекономічної і соціальної політики. У той же час наслідком глобалізації економічних процесів є поява нового образу світового господарства. Основною особливістю сучасного світового господарства є підвищення прозорості державних кордонів і розмивання державних економічних інтересів інтересами компаній, часто транснаціональних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спроможність до міжнародної конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів, галузей та національної економіки в цілому досліджено у роботах вітчизняних вчених В. Александрової, Ю. Бажала, О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гальчинського, В. Геєця, Б. Губського, Б. Данилишина, М. Дудченка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Найдьонова, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Савчука, А. Семенова, В. Сіденка, І. Спиридонова, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Шнипка, М. Чумаченка, А. Чухна та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити якість функціонування інституцій як головний показник конкурентоспроможності України;

— обґрунтувати сутність конку-

рентоспроможності країни як здатності набувати високого конкурентного статусу у міжнародних економічних відносинах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вже майже протягом трьох десятиліть Всесвітній Економічний Форум (ВЕФ) досліджує конкурентоспроможність країн. Щорічні глобальні звіти щодо конкурентоспроможності є тим стандартом, за допомогою якого бізнес-лідери та політики визначають перешкоди, які заважають підвищувати конкурентоспроможність, та обговорюють стратегії щодо їх подолання. Оцінювання глобальної конкурентоспроможності за методологією ВЕФ базується на концепції стадій розвитку і при розрахунку індексу більша питома вага надається тим складникам, які важливіші для тієї або іншої країни, враховуючи її стадію розвитку.

Всі наведені 12 складників важливі для всіх країн, але значення кожного з них залежить від стадії розвитку країни. Щоб приймати це до уваги, складники об'єднують в три субіндекси, кожен з яких має вирішальну вагу на певній стадії розвитку. Субіндекс "базові вимоги" складається з тих складників, які найбільш важливі для країн, зростання економіки яких залежить від факторів. Субіндекс "підсилювачі ефективності" включає інститути, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, здоров'я і початкову освіту. До субіндексу "інновації і розвиненість" включають ті складники, які важливі для країн на стадії залежності від інновацій.

Ці методологічні принципи покладені в основу глибокого аналізу рівня конкурентоспроможності

країн, який здійснює ВЕФ протягом декількох років з урахуванням дії факторів, які суттєво впливають на цей рівень.

Країни розподіляються за стадіями розвитку на підставі 2 критеріїв. Перший критерій — це рівень ВВП на душу населення по ринковому валютному курсу. Ця широко вживана одиниця вимірювання використовується замість показника оплати праці, оскільки не у всіх досліджуваних країнах є інформація про оплату праці, порівняно з прийнятою у всьому світі. Другий критерій оцінює ступінь залежності країн від чинників. ВЕФ виражає це у вигляді частки експорту сировини в загальному обсязі експорту (товари і послуги) і припускає, що країни, що експортують більше 70% сировини, є значною мірою залежними від чинників.

Країни, які знаходяться між двома з трьох стадій, розглядаються як країни "на перехідному етапі". Для них показники ваги міняються плавно у міру розвитку і відображають поступовий перехід від однієї стадії розвитку до іншої. Сьогодні Україна знаходиться на переході з 1 на 2 стадію, тобто "звільняючись" від залежності від факторів поступово стає "залежною" від ефективності. Але особливістю є те, що сьогодні для України навіть в стадії "переходу" найвагомішими залишаються перші дві групи складників — "основні вимоги" та "підсилювачі ефективності". Група — "інновації і розвиненість" — не здійснює вагомого впливу на значення індексу глобальної конкурентоспроможності і залишається на рівні стадії "залежності від факторів" [5, с. 114].

Групу лідерів у рейтингу конкурентоспроможності представляють США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур, Японія, Великобританія і Нідерланди. Серед країн СНД найвище місце — 58-ме — посіла Росія, піднявшись на одну позицію порівняно з торішнім показником. Далі йдуть Казахстан (61-ше місце), Узбекистан (62-ге), Азербайджан (66-те). Грузія посідає 90-те місце, Вірменія — 93-те, Молдова — 97-ме.

У якості явних конкурентних переваг економіки Росії названо макроекономічну стабільність, гнучкість ринку праці, розмір ринку і частину індикаторів, що характеризують інноваційний потенціал. Серед найпроблемніших явищ — корупція й оподаткування, а також злочинність та неефективна бюрократична структура. Також слабкими сторонами Росії на тлі інших країн є низька конкурентоспроможність російських компаній і нездатність економіки застосовувати сучасні технології. Серед країн, які розвиваються, лідируючі позиції посідають Китай і Індія 6 — 34-те і 48-ме місця відпов-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ідно. Останнє, 131-ше, місце, в рейтингу посідає Чад.

Так, зокрема, в 2010 р. Україна за рейтингом ведення бізнесу займає 142 позицію з 183 країн. За індексом економічної свободи — 162 позицію з 179. При цьому останній показник з кожним роком погіршується.

Перелік конкурентних переваг економіки України в порівнянні з країнами, що переходять з першої стадії розвитку (залежності економіки від факторів) до другої стадії (залежності від ефективності), на жаль, дуже короткий і містить лише 18 пунктів. Зокрема, це: якість залізничної інфраструктури (31-ше місце), державний борг (17-те), якість початкової освіти (49-те), доступ до вищої освіти (17-те), якість математичної і природничо-наукової освіти (44-те), якість освітньої системи (47-ме), практика наймання і звільнення (16-те), витрати на звільнення персоналу (17-те), відношення продуктивності праці до заробітної плати (26-те), участь жінок у трудовій діяльності (26-те), контроль за міжнародною дистрибуцією (7 (46-те), здатність до інновацій (40-ве). Водночас перелік недоліків економіки України включає аж 92 позиції. Серед них — інфляція (106-те місце), торгові бар'єри (123-те), податковий тягар (123-те), обмеження на рух капіталу (102-ге), ефективність антимонопольної політики (98-ме), якість автомобільних доріг (116-те), якість авіаційної інфраструктури (116-те), професіоналізм керівників вищої ланки (102-ге), "відтік" кваліфікованих кадрів (93-те), темпи поширення туберкульозу (86-те) і ВІЛ-інфекції (104-те), середня тривалість життя (89-те). Найнижчий результат (115-те місце) — у категорії "якість інституцій". Проблемні для нашої країни аспекти — етична поведінка компаній (128-ме місце), захист прав власності (118-те), у тому числі прав міноритарних власників (127-ме), прозорість ухвалення урядових рішень (119-те), дієвість аудиторських і бухгалтерських стандартів (118-те), незалежність судової системи (111-те), ефективність використання державного бюджету (111-те), захист прав інтелектуальної власності (108-ме), довіра суспільства до політиків (107-ме), тягар державного регулювання (104-те), ефективність корпоративного управління (101-ше), фаворитизм в ухваленні державних рішень (97-ме), організована злочинність (97-ме).

Таким чином, саме якість інституцій є головним чинником низької конкурентоспроможності України. І йдеться, на жаль, не тільки про недосконалість вітчизняної державної машини. Світовий досвід свідчить, що практично всі країни-лідери, котрі досягли найвищих показників

ВВП на душу населення (понад 20 тис. дол.), мають:

— відкриту ринкову економіку, вільне ціноутворення, низькі митні бар'єри, висококонкурентне ринкове середовище;

— превалювання приватної власності при одночасному її захисті;

— ефективне податкове адміністрування, податкову систему, підконтрольну платникам податків через демократичні представницькі інституції;

— ефективні державні організації з низьким рівнем корупції;

— прозорі суспільні та фінансові інститути;

— демократичну політичну систему з високим рівнем політичної конкуренції, надійними механізмами контролю над державою та бюрократією;

— законослужливість громадян, незалежну судову систему, якій довіряють громадяни, сильну систему органів правопорядку і виконання судових рішень;

— мінімальний розрив між формальними й неформальними нормами соціальної поведінки.

Країни, де ці інституції ефективно працюють, мають високорозвинену економіку. Одним з важливих аспектів економічної конкуренції в умовах глобалізації є рівень розвитку та конкурентоспроможність бізнесу. Індекс є синтетичним показником, що включає якість національного бізнес-клімату, а також оцінку операцій і стратегії компаній. У розрізі складових індексу конкурентоспроможності бізнесу Україна посіла 82-гу рейтингову позицію в категорії "якість національного ділового клімату", а в категорії "операції і стратегії компаній" — 83-тю. Конкурентоспроможність бізнесу впливає на високий рівень ефективності при виробництві товарів і послуг. Це, у свою чергу, збільшує продуктивність, підвищуючи, таким чином, конкурентоспроможність всієї країни.

Конкурентоспроможність бізнесу впливає на якість бізнес-мережі всієї країни, а також якість окремих дій і стратегій фірм. Дана група має особливе значення для економік на тій стадії розвитку, коли зростання залежить від інновацій. Якості бізнес-мережі і допоміжних галузей в країні, які вимірюються, використовуючи змінні за кількістю і якістю національних постачальників, має значення з багатьох причин. Коли компанії і постачальники об'єднані в географічно близькі групи (кластери), ефективність росте, виникає більше можливостей для інновацій і знижується кількість бар'єрів для появи нових фірм. У результаті індивідуальної діяльності й стратегій фірм (брендинг, 9 маркетинг, наявність ланцюжка створення вартості, виробництво унікальних і складних товарів) виникають комп-

лексні й сучасні бізнес-процеси. Для країн "перехідного етапу" важливим є активізація розвитку бізнес-середовища в країні та її регіонах.

Конкурентоспроможність країни визначається її здатністю набувати високого конкурентного статусу у міжнародних економічних відносинах. Місце України у міжнародних економічних відносинах визначається двома протилежно направленими векторами — східним і західним, кожен з яких є важливим та має свої переваги й недоліки. З моменту виникнення України на політичній мапі світу як суверенної й незалежної держави й дотепер велике місце в її зовнішньоекономічних відносинах займають пострадянські країни. Крім того, створення ринкових умов господарювання забезпечило державі можливість інтегруватися до різноманітних економічних організацій і союзів.

Процес інтеграції України до світової спільноти є непростим і залежить від багатьох чинників, що мають різний характер і походження. Останнім часом на стан зовнішньоекономічних відносин значний вплив мають різноманітні політичні події як в Україні, так і в різних регіонах світу, які визначають їх спрямованість в той чи інший момент часу.

Проте її за результатами аналізу загального стану зовнішньоекономічної діяльності країни за попередні роки можна констатувати, що основними економічними партнерами України залишаються країни СНД та ЄС. На третє місце в розвитку зовнішньоторговельних відносин за останні п'ять років вийшли країни Азії, серед яких лідируючу позицію займають країни, що входять до групи так званих "азійських тигрів".

Україна дедалі більше втягується в процеси інтеграції та глобалізації, що зумовлено взаємозалежністю економік країн світу. Це означає, що тенденції у світовій економіці мають безпосередній вплив на національну економіку. Показовими тут є такі дані: експорт у структурі ВВП США, Японії становить лише 10%, у Франції та Польщі — близько 20%, в Україні — понад 60% (частка експорту товарів — 50%, а послуг — близько 13% від ВВП). Отже, понад 60% робочих місць у нашій країні наявні завдяки виробництву саме експортних товарів та послуг. Для кількісного та якісного виміру глобалізації в світі використовують дві системи: першу розробив швейцарський Інститут дослідження бізнесу (KOF — Konjunkturforschungsstelle der ETH, Zurich), другу — Міжнародна організація Carnegie Endowment for International Peace (CEIP). Обидві системи дають змогу розраховувати індекс глобалізації (Іг): за першою системою (далі — система KOF) цей індекс розраховується для 123 країн світу, за другою (далі — система

СЕІР) — для 62.

Динаміка цього показника за останні 13 років для України та двох країн, що справляють на неї найсуттєвіший вплив — Росії та США свідчить, що рівень інтегрованості у світ економіки США за останні 13 років залишився практично однаковою та змінювався у діапазоні: $I_r = (4,30-4,35)$, тоді як Україна та Росія інтенсивно рухались від практично замкнених економік до ліберальних та інтегрованих. Рівень економічної глобалізації Росії за цей період зріс на 310%, а України — на 640%.

Соціальний вимір глобалізації ($I_{гс}$) полягає у відображенні ступеня інтегрованості простої людини, її сім'ї, її життя та праці в економічні суспільні інститути. За системою КОФ, першу п'ятірку у світі очолюють США (за системою СЕІР — 20-е місце), на другому місці — Канада (за СЕІР — 17), на третьому — Австралія (за СЕІР — 19), на четвертому — Швеція (за СЕІР — 13), на п'ятому — Нова Зеландія (за СЕІР — 16). Україна посідає 66-е місце (за СЕІР — 38), після Белізи та перед Росією — 67-е місце (за СЕІР — 42). У США протягом останніх 13 років найвищий у світі рівень соціальної глобалізації, який за цей період збільшився на 70%, в той же час для України та Росії цей показник у 7—8 разів нижчий, хоча він у стільки ж разів вищий, ніж у країн-аутсайдерів цього списку [5, с. 115]. Критичним для України є той факт, що за вказаний період практично не відбулося змін у цій сфері, що спричиняє зростання соціальної напруги та незадоволення населення.

Політичний вимір глобалізації ($I_{пн}$) відображає політичну вагу та вплив будь-якої країни на світові процеси та дозволяє оцінити масштаби поширення її участі в цих процесах та змінах. П'ятіркою світових лідерів за цим виміром є: США — 1-е місце (за системою СЕІР — 31 місце), Великобританія — 2-е місце (за СЕІР — 10), Франція — 3-е місце (за СЕІР — 6), Росія — четверте місце (за СЕІР — 29) та Швеція — 5-е місце (за СЕІР — 19). Україна посідає 38-е місце (за СЕІР — 34). Росія, на відміну від України, досягла чималих успіхів у політичній інтеграції у світове співтовариство. Вона є одним з найвпливовіших політичних гравців у світі, незважаючи на низькі економічні та соціальні показники. Це пояснюється наявністю великого воєнного потенціалу та найбагатшими у світі запасами енергетичних ресурсів.

За загальним індексом глобалізації за системою КОФ, завдяки першим позиціям у соціальній та політичній глобалізації, США займають перше місце у світі за загальним індексом (за системою СЕІР — 4-е місце). На другій позиції — Швеція (за СЕІР — 8), на третьому — Канада (за СЕІР

— 6), на четвертому — Великобританія (за СЕІР — 12) та на п'ятому — Люксембург (за СЕІР місце не визначене). Завдяки достатньо високій позиції Росії за показником політичної глобалізації, за загальним індексом (I_r) вона посідає 39-е місце (за СЕІР — 52), що свідчить про активнішу участь росіян у зовнішніх представницьких проектах, ніж у внутрішніх. Україна за системою КОФ знаходиться на 64-му місці (за системою СЕІР — 39), позаду Кенії та перед Перу. Вона майже в 2,4 рази повільніше глобалізується, ніж США, та в 1,2 рази — ніж Росія.

Конкурентний статус України знаходиться не на високому рівні. Цей факт підтверджують світові рейтинги та порівняння показників, що характеризують соціальний, інноваційний, інвестиційний та екологічний розвиток з аналогічними показниками інших країн. Однак, за думкою таких вчених, як З.О. Луцишин, А.А. Антонюк, О.Г. Білоус [1, с. 80; 2, с.100; 124], Україна має високі потенційні можливості збільшення конкурентного статусу за рахунок виваженої державної політики, спрямованої на динамічне зростання на інноваційній основі заради міжнародної безпеки та високих стандартів життя населення.

Україна як молода незалежна держава має усвідомити себе в геополітичному контексті і в контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої геополітичні інтереси з урахуванням складної системи інтересів різних країн та сучасного розкладу сил — економічних, політичних, військових, духовних. Особливо це стосується близького оточення України.

Розташування України в Південно-Східній частині Європи, в місці перетину трьох величезних геополітичних масивів — Євроатлантичного, Євразійського та Ісламського — створює унікальний цивілізаційний простір. У цьому можна бачити певні переваги, але й величезні проблеми. Україна існує в певному просторово-часовому вимірі, обидві складові якого взаємопереплетені. Власне, на них спирається те, що можна назвати життєвим простором, або — у часовій схемі — простором життя. Ці поняття є ключовими для розуміння і визначення національних інтересів країни, оскільки йдеться про життєвий шлях нашої держави, її історичне минуле і сподівання на майбутнє, про власну самоідентифікацію та геополітичне самовизначення.

Часові характеристики визначають інтенсивність і тривалість дії тих або інших сил у певному напрямі. Хроносфера побудована навколо певного суб'єкта, тобто Української держави з її минулим, сучасним і майбутнім. Якщо суб'єкт відсутній або він є неактивним, нездатним розуміти й реалізувати свої життєві

інтереси, він перетворюється на об'єкт дії зовнішніх геополітичних та хронополітичних сил, які мають власні інтереси. У хроносфері визначальним і домінуючим може бути лише теперішній час — час активних дій сучасного покоління. Минуле має значення у міру своєї причетності до теперішніх рішень і дій, а майбутнє — в міру здійсненості певної хроностратегії життя. Найбільш важливі і глибокі рішення та дії країни-суб'єкта повинні спиратися і на максимальну часову перспективу — як щодо минулого, так і щодо майбутнього. Хроносфера країни є ціннісно акцентованою залежно від домінуючої у той або інший період парадигми існування. Наш час ми визнаємо як трансформаційний, перехідний, коли йдеться про боротьбу різних доленосних суспільно-політичних векторів (хроностратегій), згідно з якими визначається майбутнє.

ВИСНОВКИ

Таким чином, просторові характеристики визначають як внутрішню структуру побудови держави, так і її місце в оточенні інших країн. Внутрішній простір складений як конфігурація регіональних субструктур у їх взаємодії з центром. Зовнішній геополітичний простір побудований як взаємодія інтенцій країни-суб'єкта щодо реалізації власних інтересів і можливостей, інтересів та інтенцій інших суб'єктів міжнародного життя. Геополітичний простір є також ціннісно акцентованим. Він визначений згідно з загальною системою орієнтації країни в світі і пов'язаний з домінуючою на цей час життєвою хроностратегією країни.

Література:

1. Антонюк А.А. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с.
2. Білоус О. Глобалізація і національна стратегія. — К.: ВО "Батьківщина", 2001, 300 с.
3. Луцишин З.О. Глобалізація світу та проблеми економічної безпеки держави / З.О. Луцишин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2007. — Вип. 25. — С. 34—42.
4. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М.: Дело, 1994. — 680 с.
5. Паршина Е.А. Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности инновационной продукции в условиях интеграции Украины в мировую экономику / Е.А. Паршина // Академічний огляд: Економіка та підприємництво. — Дніпропетровськ: ДУЕП, 2008. — № 2. — С. 113—121.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2010 р.